

ТАЛ ДІ ДНІВ СОД

р Ц16(2=4к)
к М65

И

С

И

К

ДЕРЖВИДА В УКРАЇНИ

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр РкШ6(2-4).М65 Инв. № 2625389Автор Лисик В.Назва Галаганів сон.Місце, рік видання Х. К., 1930.Кількість стор. 38, [1]с.

-//- окр. листів _____

-//- ілюстрацій _____

-//- карт _____

-//- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конвюлот _____

Примітка:

17. X, 2002,
Молд -

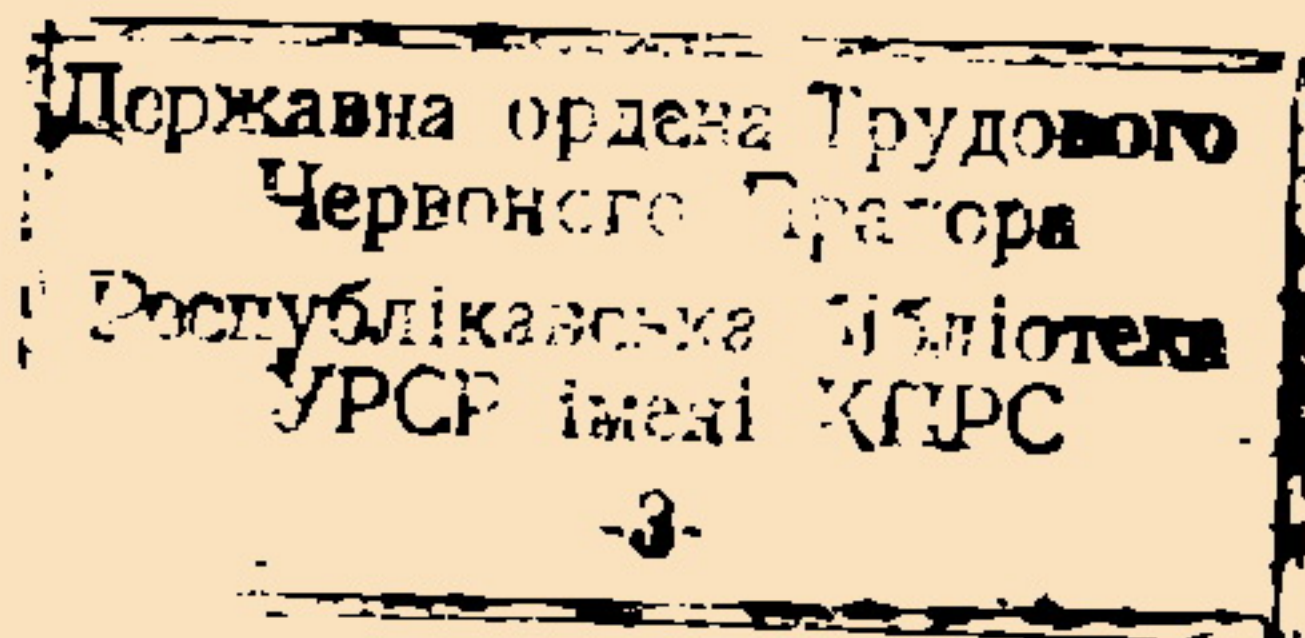

A525452

В. МИСИК

Г А Л А Г А Н І В С О Н

2625389^к

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Х А Р К І В

1 9 3 0

К И Ї В.

Обкладинка художника Е. Мел.

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в Літопису Українського
Друку, Мартинському репертуарі
та в інших поодиноких Української
Народної Палати

Укрголовліт № 1863 (1048). 20/ш 1930.

Зам. № 1971. Ост. 364. Б₆ Тир. 10.000. 1¹/₄ арк.

У Граковому хуторі було одинадцять дворів.

Хутір простягся по схилу дикої балки. Він став у дві перії над глухим шляхом. За хутором у верхів'ях балки починався ліс — густий і низький, він перегинався за обрій. В одному місці витикалася висока сосна. Вона маячила на бугрі й її видно було за десятки кілометрів навкруги.

Од лісу жив куркуль Галаган. Поряд — дід Гонта з дочкою. Напроти — удова Горпина Присушина. У діда Гонти не було нічого, крім великого лемехуватого собаки. В удови була корова. Поряд з Горпиною Присушиною жила друга вдова, Марина Бондарівна — вона жила в низенькій хатці разом із своєю козою. Поряд з дідом Гонтою було подвір'я Івана Редьки, далі жив Балабан, за ним Бай, два брати Шеремети, Коваль і крайній з півдня — Голод.

На всьому хуторі тільки в одного Галагана була добра, під залізом, хата. Інші хати всі були погано вкриті, давньою соломою й попережняблювані набік.

Всі хати швидко вихолоджувалися від східнього вітру. Тільки Галаганова хата затримувала тепло до ранку. Але Галаганові не спалось ночами і він часто виходив надвір.

Ночі були чорні й дико холодні.

Хуторські собаки заривалися з вухами в соломку. Всі десять дворів спали — тільки в одинадцятому від лісу собаки непокоїлися. Вони бродили по двору прислухалися до далекого стугоніння лісу й часом починали вті.

Дядько Галаган виходив опівночі на поріг.

— Вийте на свою голову, проклятущі!

Він підстерігав собак, щоб довідатись, проти якого нещастя вони виють. Коли вниз мордою — на вмируще, коли вгору — на пожежу. Але собаки раділи хазяїнові й вищали, помахуючи хвостами пооддаль. Вони боялися наблизитись до нього...

Галаган виходив за ворота й дивився вздовж короткої хутірської вулиці. Хутір з своїми низенькими хатками і мертвими дворами був дивно схожий на кладовище. Коли Галаган дивився на нього вночі, він згадував турецький фронт і вбогі магометанські гробки у спалених сонцем долинах Вірменії. Він лежав між сірого надгробного каменю й хвилинами западав у непритомність — бо багато загубив крові. Тоді в очах йому починало темніти, небо чорніло й здавалося, що все надгробне каміння Вірменії лягло йому на груди. Так він метався в тоскній тьмі неприємності, поки надвечір його не підібрали санітари.

Часом у прорив між хмарами блискала купка зір, і Галаган ясно бачив на тлі холодного північного неба високу сосну-самотницю.

Там, біля тієї сосни, загинув його брат Максим. Гарячого літнього дня знайшли його там зарубаного

в залитих кров'ю синіх козацьких шароварах. За кілька днів перед його смертю на сосні лісова банда лінчувала червоноармійця - латиша, агента продрозверстки.

Це було одинадцять років тому.

— Гай, гай, — сказав тільки Галаган.

Десь на порозі хати просився кіт. Він кричав жалібно й одноманітно і в його крику часом чулися людські інтонації. Галаган довго ще стояв, намагаючись угадати, в чиєму подвір'ї він кричав. Хвилинами, коли вітер повертався з півдня, йому здавалося, що кіт кричав зовсім близько, може у вдови Бондарівни, може у Івана Редьки. Коли ж вітер мінявся, здавалося, ніби крик ішов десь аж із подвір'я Голода, крайнього з півдня.

День, ніч — потім знов день.

На Граковому хуторі затишно. Переробивши щоденну, дрібну роботу, хуторяни залазили в свої хати, вилежувались, мляво розмовляли про свої хутірські справи й лускали насіння.

Так, на Граковому хуторі було зовсім тихо.

— Ніхто й не вмирає, — говорили баби поміж себе.

Справді, хутір ніби застиг на мертвій точці. Скільки вже часу минуло, а й досі ні в кого не було ні похорон, ні родин.

Хуторяни знали все, що коїлось в одинадцяти дворах їхнього хутора. Вони зарані визначали, кому черга вмирати, в якому дворі повинен з'явитись на світ новий громадянин Гракового хутора. Але ось уже скільки місяців між хуторянами не чути про

родини. Всі одноголосно визнали чергу вмерти за дідом Ковалем.

На хуторі газет не було. Про події на зовнішньому світі довідувалися з третіх рук і з запізненням приблизно на місяць. Привозили новини з села Галаган і Петро Бай, що найчастіше туди навідувались.

Одного дня Галаган повернувся з села зовсім стривожений. Знову треба було давати хліб: кожного дня могла заглянути до двору комісія.

За обідом він крєктав і відсутнім поглядом дивився на стіл.

На вечір він не витримав. Коли жінка була одна в хаті, він підсів до неї й сказав пошепки:

— Треба сховати пшеницю. Конче треба.

Жінка глянула на нього своїми завжди переляканими очима. Цей погляд не подобався Галаганові.

— Ну, чого блимаєш?

І м'якше додав:

— От що, Улянко. Ти приготуй мішки, щоб вибрати пшеницю з комори. Поки ґрунт ще не глибоко промерз, я викопаю в городі яму — ми складемо туди пшеницю, зарівняємо й все буде гаразд.

— Тільки щоб і діти не знали!

Цілу ніч Галаган з жінкою вибирав з комори пшеницю. Ніч була чорна — не зоряна й не місячна, тільки білили де-не-де в борознах смуги снігу. Степовий вітер одноманітно риць ворітьми і Галаган весь час озирався на хвіртку. Від степу на хаті одстала латка листового заліза. Коли напливала вітряна хвиля, залізо брязкало й лопотіло.

— Чорт, казав старшому, щоб справив!

Залізо гриміло й від цього Галаганові ставало страшно. Йому здавалося, що весь хутір стежить за ним. По двору ходили неясні шуми й шелести, дерева в саду ворушилися й, потріскуючи, ронили сухі гіллячки. Вийшовши з комори, щоб віддихатись, Галаган раптом застиг на місці. В Гонтиному подвір'ї за загатою стояла постать, ніби прислухаючись до шелесту в Галагановій коморі.

Галаган підійшов до загати.

— Ви, діду Гонто?

Постать здригнулась.

— Хто це мене питає?

Галаган з притиском сказав:

— А чого це дідові Гонті вночі не спиться? Чому це дід Гонта ходить понад чужими загатами?

— Безсоння змагає, синку.

Гонти були чи не найубогіші на весь Граків хутір. Дід Гонта ходив у неймовірно подраному кожусі, тіло світилось крізь його чорну сорочку, солома стриміла з дірявих валянок. В нього був дужий і вродливий син, що ходив кудись у Донбас на заробітки. Ще була дочка — дівчина, що завжди слабувала то на очі, то на груди — й рідко виходила з хати. Коли з Донбасу повертався син, — тоді в Гонтів був і хліб, і м'ясо, і горілка. Коли ж син довго не навідувався додому, тоді дід Гонта з дочкою майже вмирили з голоду.

— Який сон на старість? Лежиш-лежиш на печі, заплющуєш очі, позіхаєш, аж рот роздирається, а сну немає. От і ходиш по двору.

Галаган мовчки дивився на діда.

Дід Гонта заметушився, розстібнув і знову застібнув свого кожуха.

— Ну, піду вже, годі.

Його метушливість здалася Галаганові підозрілою. — Ох сусіди, сусіди...

— Гуляйте, діду! От я ще й не старий, а мені теж не спиться.

Дід повернув до хати.

— Та вам і не дивно...

Галаган:

— Чому не дивно?

Дід Гонта, кашляючи й хапаючись за груди, ніби не почувши останніх слів, пішов до хати. Галаган довго стояв і дивився йому в слід.

— Не дивно? Ох сусіди, сусіди!

Другого дня був туман. Він спустився вночі перед світом, непомітно й швидко, як злодій. Заповнив балку, сховав ліс, пробився в стайні й хліви, проліз у хати й давив старих дідів страшними снами. Хутір, що стояв на схилі широкої балки, серед суворого степу, на ранок прокинувся, ніби в джунглях. Через вулицю нічого не було видно, по дворах почалися денні шелести й рух і, здавалося, ніби це звіри ходять у заростях високого лісу.

У чиємусь подвір'ї, що було, здавалося, за тридев'ять земель, несподівано близько обіззався голос:

— Знову хомути ночували надворі? Оверку!

Оверко одгукнувся глухіше — з клуні:

— Казав Ганні, щоб внесла!

— Щоб більш не було цього! Чуєш?

Галаган запрягав коні. Коні були випещені й бли-

скучі, вони дзвінко іржали й покусували один одного. Галаган подумав, що треба біля їх менше ходити, щоб хуторяни не зазрили. — Захарчую так, що самі ребра видно буде.

Він поклав на воза три мішки пшениці й повіз їх на село, до млина. Він хотів спершу змолоти пшениці на борошно, а остачу сховати в землю.

На хуторі було одинадцять дворів і кожний двір був усім добре відомий. Знали, що в кого є і де лежить. Знали, як у кого стукотить бричка і коли Галаган їхав крізь туман через хутір — хуторяни говорили в своїх подвір'ях:

— Це Галаган їде на своїх рисаках.

У степу було тихо й вогко. Коні сковзались, із колес летіло болото. Галаганові дрімалось. Часом на борозні бричка піриала й грюкала, а Галаган раптом прокидався й поганяв коней:

На дорозі замаячила тінь:

— Дядьку Галагане, підвези!

— Сідай.

Це був Петро Бай, уповноважений Гракового хутора. Він робив черговий рейс між хутором і сільською радою. Він був кругловидий і рудий, років з тридцять. У нього був і батько такий же рудий і кругловидий, з широчезною на всі груди бородою. Петро був широкий у плечах і рум'яний, а батько суглобий і хворий. Батько його шість років пробув у Німеччині в полоні, там деякий час він жив у концентраційному таборі — і саме цей час його зігнув. Довгий час він прожив у Вюртемберзі й знав напам'ять біографію Мартина Лютера. Він був добрий оповідач

і міг безконечно розповідати про німецькі села, про охайність і чесноти німців. Додому він повернувся в двадцятому році й Німеччина стала для нього якоюсь легендарною, щасливою країною.

І батька, й сина любили на хуторі. Вони були прості й одверті, не скупіли й не одмовлялись допомагати сусідам...

Бай запропонував Галаганові цигарку. Обидва закурили.

— Думаю оце я, думаю, дядку Галагане, над нашими злиднями... Погано ми живемо! Темнота! Ні однієї людини письменної на одинадцять дворів, коли не рахувати мене.

— Чого ж вам не дають учителя?

— Де його взяти, вчителя? Знову ж у нас всього одинадцять дворів. На одинадцять дворів нам не скоро дадуть учителя... Та й не в тому біда, що немає вчителя. Ми так живемо, що нам ніякий учитель не допоможе. Добре, що вашим дітям є в що взутися. А у такого, як дід Гонта?

— Ну, так просіть, щоб вам дали в що взутися, — не без єхидства зауважив Галаган.

— Ех, дядку Галагане, — сказав тільки Бай.

— Був оце я в комуні «Чорнозем». Набачився я всього і дійшов до такої думки, що нашому хуторові час уже братись до діла.

— До якого діла?

— А коли хутір і не захоче сам взятись до діла, то життя його примусить. Не можна вже жити так, як жили діди. Ось побалакаю я ще трохи з хуторянами — та отам к різдву й зорганізуємо комуноу.

Галаган раптом спинив коні. Отямившись, він знову погнав коней і тільки сказав:

— Ну, ну, побачимо...

Далі ще додав:

— Мене приймете, чи що?

Бай замислився:

— Не знаю, дядьку Галагане. Скоріше, що ні.

Надвечір туман, здавалося, ще збільшився. В селі люди несподівано натикались один на одного. Хуршики перегукувались, розминаючись на вулицях. Туман все згусав і згусав, весь світ одразу заріс високими джунглями й джунглі ті щогодини густішали.

На селі був не звичайний шум. У сільській раді набилось безліч кожухів. Підводи під'їздили й від'їздили, з сільської ради виходив голова й гукав.

— Хто на Зелений хутір? Ага: Кравець. Ну, паняй Уповноваженому Гракового хутора був наказ від батька — дістати за всяку ціну тютюну. На хуторі діди шаліли без курива. Колись, ще за часів середової війни, хуторяни були позаводили собі в городах окремі грядки на тютюн-самосад. Але переживши тяжкі часи, хуторяни розледачіли, почали вживати прилуцьку махорку і віддали свої грядки бабам під цибулю. Тепер, коли в сільському кооперативі раптом не стало махорки, хуторянські діди полізли на горіща й поодшукували позастромлювані за лати давні, обіпнуті павутинням, кущі самосаду. Коли ж самосад вийшов, хуторяни почали частіше навідуватись на село й ганяти туди дітей.

Але Петро Бай так і не встиг сьогодні дістати пожаданої прилуцької махорки. Він не встиг навіть

справитись з своїми громадськими справами, як голова сільської ради вигукнув:

— Хто на Граків хутір? Ти, Чечель?

Бай насторожився й почав прислухатись. На воза поліз худорлявий чоловічок у брезентовому плащі й з папкою під пахвою. Він почав уможуватися на соломі й хурщик вже мав рушити, коли голова помітив у юрбі Бая.

— А ти ж чого не озиваєшся? Ану, сідай на воза!

— Ось тобі, Чечель, уповноважений. Бери його з собою.

З незграбністю провінціяла Петро Бай поліз на підводу. Так, великі справи вершилися в цій хаті з нерозбірною вівіскою «Сільська Рада», і не йому, скромному уповноваженому з закинутого в безвість хутора, огинатися й уникати їх. Коли б він читав газети й книги, він міг би згадати при цій okazji одне давнє латинське прислів'я, що говорило приблизно так: «покірного доля веде, а непокірного тягне». Але саме те, що скромний уповноважений з Гракового хутора, навіть не чувши ніколи цього мудрого прислів'я, зробив так, як воно радило, доводить, що мудрість ховається не в самих лише книгах. Він вирішив скоритись долі, міцно ухопитись за її руку й піти, куди вона його поведе. З боєм він уловив собі хутірських дідів, що й надалі лишаться без тютюну, знову заткнув за пазуху свою хутірську канцелярію й поїхав назад.

Чечеля Бай не знав, — чув лише, що він був голова районного комітету незаможних селян. Бай

боявся заговорити з ним перший — невідомо ж, в якій справі їхав цей голова до нього на хутір. Він боявся озватись до нього перший ще й тому, що в Чечеля на сухорлявому, дзьобатому обличчі були пронизливі, недобрі очі.

— І-і, ти лихо, — думав Бай. — Штовхнув же мене нечистий вискочити з натовпу. Оце б, поки я тут у кооператив та в Сільську Раду, — а там би на хуторі все зробилось без мене. А тепер, будь ласка, догоджай Чечелеві. Від цих районових завжди одна мова: чому це не так, та чому такого обіжника не виконано, та чому не зробили того то...

Ви вже бачите, що в Петра Бая попри всю його громадську активність була провінціяльна психологія. Людей з Гракового хутора — найдалшого населеного пункту цієї сільської ради — пізнавали в селі по кудлатих бородах, довгому волоссі й незграбній ході... Всі вони на селі виглядали страшеними провінціялами, з їх частенько глузували і через те стали вони підозріливі й ще більше незграбні. Скрізь вони огиналися, уникали простих відповідей і на зборах сільської ради намагалися залізти в найдалший куток.

— Оці мені хуторяни! — скаржився голова. — Там на своєму хуторі як зійдуться, як почнуть язики чесати, як почнуть розповідати, так до ранку не переслухаєш. А тут прийде, наставить на тебе бороду й мовчить, а ти сам догадайся, чого йому треба.

Так говорив голова. Насправді ж то були дуже приятні й ласкаві люди і, як виявляється, не дарма сиділи вони в своїх хатах. Дорогою Чечель довідався,

що на Граковому хуторі комуна ось-ось, не сьогодні-завтра, буде.

— От і прекрасно, — сказав Чечель, морщачи усмішкою свого тонкого носа, — от і прекрасно.

— Треба тільки ще поговорити з дідами. Дехто вже згодився, а дехто ще вагається...

— От і прекрасно, — повторив Чечель, — сьогодні ми й побалакаємо. Саме в цій справі я їду на ваш хутір. Я їх зломлю.

— Ага, — сказав Бай, а сам подумав: «ох, ці районові, словами революцію роблять!»

Баєві не сподобалась Чечелева упевненість. Нічого гріха таїти: він образився за хутірських дідів, що їх може «зломити» перший-ліпший голова районного комітету незаможних селян. На секунду йому захотілося, щоб діди сьогодні особливо затялись і провчили Чечеля.

— Ви ж, певно, чули, що наш район переходить до суцільної колективізації?

— Та чули, — сказав Бай, хоч про це він чув уперше.

— І знаєте, яка вже постанова про це єсть?

— Ні, не знаємо.

— Закінчити суцільну колективізацію за місяць. Як це вам подобається?

Приїхали на хутір надвечір. Коні стомилися — худі й кошлаті, вони ледве тягли важку повозку. Коли під'їхали до хутора, хурщик сказав:

— Ох і коні на цьому хуторі! Може мене пустите, а вернетесь на хутірських, га? Далєбі, тут не гірші коні, як у комуні.

Коли виїхали на хутірську вулицю — туман одразу почав розходитись. Подихнув гострий норд і через хвилину зясніло над хутором чисте небо. Хутір ніби прокинувся від важкого сну.

Так у Берінговому морі, у морі холодних туманів, удосвіта сонне судно натикається на сонного кита: м'який удар — і вся команда лізе на палубу, — кит з переляку кидається в бік — і сну наче не було.

— От що, — сказав Чечель, злазячи з воза. — Нам потрібне велике приміщення. У кого тут найбільша хата?

— У кого ж, як не в Галагана, — відповів Петро Бай.

— Це не з тих Галаганів... — почав був Чечель.

— Із тих самих, — ствердив уповноважений. — Куркуль, хоч куди.

— Гм, — а ще в кого тут є приміщення?

— Більше ні в кого немає.

— Ну, в Галагана, то й у Галагана.

Чечель задумливо пройшовся по двору. Гострим оком він за один раз охопив усе Баєве господарство. — Біля комори стояли терези, до їх на плечах сусіди зносили мішки зерна. Старий Бай важив їх, довго вираховуючи вагу. В нього було тільки дві гирі — пуд і два пуди — за дрібніші гирі правили старі гайки й камінці. Але це не заваджало Баєві вираховувати вагу мішків до півхунтів.

— Глядіть, щоб гирі вам не нашкодили. Посівфонд засипаєте?

Старий Бай, наморщивши лоба, вираховував фунти. Вирахувавши, він посміхнувся в бороду.

Державна орденна Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КіпрС

— За наші гирі будьте певні. Самі себе дурити не будемо.

Чечель заглянув у комору. Там було тісно й брудно — пахло мишами й дьогтем. Він узяв жменю з закрому. Пшениця була нечиста, вівсюг і жито складали добру третину її.

— Ох, погано, дядьки! — сказав Чечель.

Незабаром підійшов Петро Бай. Він обійшов усі одинадцять дворів, і хуторяни вже почали сходитись до Галагана. Старий Бай доважив останній мішок, замкнув комору й теж попростував туди.

Чечель був агітатор з покликання. Прислухаючись до хуторян і розпитуючи їх про найменші дрібниці їхнього життя, він відчув у їх вдячну аудиторію і вже зарані радів з своєї перемоги.

— Я їх зломлю, — ще раз повторив він сам до себе.

Але хуторяни — завжди хуторяни. Їх ніколи не покидав наївний інстинкт самоохорони, провінці-яльне — сім кілометрів од сільської ради — лукавство, пасивний опір. Чечель не взяв з собою годинника. Коли він спитав старого Бая, яка може бути зараз година, бо Чечель мусів бути на селі не пізніше восьмої — той, чухаючи попереки, відповів:

— Та годин із сім мабуть уже є.

— Що?

— Не менше. Ще як ми кінчили засипати один закрим — було п'ять. Та таки не менше семи.

— Ходім, — сказав різко Чечель. — Чи бачите, що й совце ще як слід не зайшло, а ви — сім годин. Соромтесь!

Старий Бай знов посміхнувся в бороду. Чечелеві рідко траплялося бачити стільки лукавства в одній посмішці. Він подумав про те, що хоч справа суцільної колективізації Гракового хутора й забезпечена, та йому треба бути готовим до всяких інцидентів. Ще про те, що Бай своїм лукавством може несвідомо для себе зіпсувати збори.

У Галагановій хаті не було нікого, крім Галаганового сина підлітка. Хуторян він зустрів недоброзичливо, побув трохи в хаті й потім зник. Сам Галаган ще не повернувся з села.

Поки поправляли каганець та шукали паперу для протоколу, народу в хату набилося повно. Прийшли всі жінки, дівчата й діти, придибав і немічний дід Гонта в своєму драпому кожусі. Дід Гонта довго не хотів сідати.

— Та куди я го́ж, коли мені світ не виден? — це було його улюблене прислів'я, і Чечелеві довелося силою посадовити його на лаву. Але, уместившись на лаві, дід Гонта, здавалося, був дуже радий нагоді погостити з людьми.

— Треба вибрати голову й секретаря зборів, — сказав Чечель.

— Кого ж вибрати, коли у нас тільки Петро грамотний? — заговорили хуторяни. — Самі головуйте й секретарюйте.

— Ні, це не годиться, — сказав Чечель. — Голова може бути й неграмотний, треба тільки грамотного секретаря. Виберіть голову, а секретарем хай буде Петро Бай. Згода?

— Згода, згода!

На голову зборів вибрали Матвія Голоту — рудого з добрим обличчям і жіночими інтонаціями в голосі хуторянина. Він не хотів сідати на покуті, а все намагався примоститись подалі від столу й звідти вести збори. Чечель запротестував. Хуторяни випхнули Голода і він таки мусів сісти на покуті. Збори відкрилися. На порядку денному: доповідь товариша Чечеля про суцільну колективізацію й поточні справи. Після доповіді — обговорення.

Доповідь одібрала годину.

— Ну, тепер давайте балакати, — сказав Чечель, витираючи лоба.

Хуторян важко зрушити з місця. Але коли хуторяни розбалакаються, — тоді ще важче дати їм лад.

Чечеля здивувало те, що справа колективізації в принципі для хуторян була цілком вирішена. Крім кількох жінок, що опиралися ще, хуторяни давно звикли до цієї справи й задавали питання тільки про другорядні деталі.

Ось така деталь: що, коли комуна Гракового хутора улаштує собі спільну кухню, а казанів для неї не буде? — такий випадок був з однією комуною поблизу. Де взяти казанів?

Дід Гонто непокоївся. Поки говорили інші, він весь час мав такий вигляд, ніби збирався сказати промову. Коли ж наставала тиша і всі починали дивитися на нього, він знічувався й прибирав невинного вигляду.

— Ну, говоріть, діду Гонто.

Дід хотів ще раз одмогтися, але цього разу все було надаремно. Він заінтригував хуторян своєю

неохотою висловитись. Цей дід щось знає, подумав би кожен, глянувши на нього. Його зрештою випхнули наперед і, копаючи костуром долівку, він зібрався говорити.

— Тихше, дід Гонта говорить!

Хуторяни, що сиділи в другій кімнаті, натиснули на двері, обтираючи з вуст лущиння насіння. Гонта ніколи не бачив перед собою такої аудиторії. Він ще раз хотів сісти на місце, але йому не дали.

— Кажіть, кажіть, діду! — гукали хуторяни.

Дід Гонта зовсім зніяковів.

— Та ні, я боюся.

— Чого ви боїтеся, діду, — говоріть! — сказав Чечель.

— Та ні, боязко.

— Вам нічого не буде, кажіть, що хочете. Ось я вам даю підписку, що нічого не буде, тільки скажіть, що ви надумали.

— Ну, — мовив одважно дід, — я скажу. От ви кажете — комуна-комуна — там і те добре і те хороше. А з одіялом як? — гукнув дід, махнувши костуром.

— З яким одіялом?

— З яким? А з отим, що шикють його одне на всю комуно. Люди з Барвінкової казали, що там пошили уже одіяла по сімдесят п'ять метрів завдовжки. Хіба це добре?

Дід стояв у войовничій позі, спершись на свій костур і чекаючи на ефект своєї промови. Збори мовчали. Але раптом у хаті розлігся регіт, — сміялися Чечель, Петро Бай, старий Бай, Матвій Голод, сміялися всі хуторяни. Ах, цей дід Гонта! Сидить

собі з своїм костуром, сховавши очі під кудлаті брови, думає, думає та й бовкне. Одіяло на сімдесят п'ять метрів!

Заговорила Марина Бондарівна. Вона жила в низенькій хатці і все її майно складалося з однієї кози — однієї на весь район.

— Як собі хочете, а я не піду в комуну. Цілий вік свій робила на багатіїв, цілий вік мене підганяли, не давали мені й угору глянути, а тепер і в комуні ще підганятимуть. Не хочу та й квіт.

Горпина Присушина:

— Я теж не піду. Дев'ять строків одробила — годі з мене.

Найважче було говорити з жінками.

— Ну добре, — сказав Чечель. — Коли ви робили в хазяїна, куди йшла вся ваша робота? Куркулеві. Він тяг з вас, вам намагався дати якнайменше, а з вас взяти якнайбільше. Так?

— Та так. .

— А тепер погляньмо, куди ваша праця йтиме в комуні.

Чечель, добираючи найпростіших слів, довго доводив жінкам, що в комуні ніякого визиску не буде, що там вони будуть самі собі хазяї. Але жінки за-тялися. Чечель ще б говорив з ними, коли б уся громада не запротестувала.

— Та годі з ними голову морочити! Нехай лишень побачать, як ми будемо жити, — то тоді прийдуть, ще й попросять: прийміть нас, будьте ласкаві.

Далі заговорив Балабан, важкий, суворий з недобрим виразом очей хуторянин.

— Та воно, звичайно, добре буде в тій комуні. Та як тільки худобі буде без хазяїна?

У Балабана була пара коней. Його вважали за міцного середняка.

— Худоба любить, щоб над нею був один хазяїн. А коли не буде над нею одного хазяїна, то пропаде худоба, а з нею й комуна. От недавно проходив я біля Комарівської комуні. Там серед двору біля ясел стояли корови. Одна корова наділа ясла собі на шию, а комунари стоять і регочуться. Це — добре?

Чечель інстинктом агітатора, що бував у бувальцях, вчув у Балабанові серйозного й, головне, переконано-ворожого опонента. Він мобілізував увесь свій досвід і витриманість, щоб розбити Балабана. Вийнявши записку книжку, Чечель спокійним тоном запитав:

— Коли це було?

Балабан цього не сподівався. Він трохи занепокоївся.

— Може тиждень, а може й два тому.

— Ви повинні відповідати за свої слова. Я вас питаю, коли це було?

— Зараз, зараз, — хапливо сказав Балабан. — Це було того дня, як у селі пограбовано кооператив.

— Тепер скажіть, хто сміявся, які то були комунари?

— Хіба я можу всіх знати? Не знаю...

— Ну, то назовіть хоч одного, а я вже з'ясую справу. Нитка доведе до клубочка.

— Та як же я скажу, коли я нікого з їх не знаю?

— Гм — добре, — сказав Чечель. Він бачив уже, що Балабан був розбитий і вже кається за свої слова.

— Так може то були й не комунари?

Балабан зовсім зніяковів. Хуторяни почали посміхатися.

— Може не комунари — га?

— Може й не комунари, хіба я знаю? — сказав похмуро Балабан і взявся за шапку.

Але з зборів він не пішов. Він тільки забився в кутюк і просидів там мовчки до кінця зборів. Він був сердитий на всіх, але голосував за Чечелеву резолюцію.

Десь оподаль заgrimіла підвода. В крайньому подвір'ї заваливали собаки. Було вже темно й над лісом, що чорнів у кінці балки, висів тонкий молодик. Підвода спинилася біля воріт і в'їхала на подвір'я. Це повернувся Галаган. Він поздоровався з людьми й припустився десь позаду. На хвилину настала тиша. Петро Бай пошепки радився з Чечелем, чи лишити Галагана в хаті, чи попрохати вийти, поки збори закінчуються. Вирішили покищо Галагана не зачіпати.

Далі виступив Іван Редька — сухорлявий, з ріденькими рудими вусами й борідкою, убого вдягнутий хуторянин. Він весь час мовчав і дивився в землю. Тепер він не втерпів і, хвилюючись, тонким голосом спитав:

— А що робити, коли жінка балахманна, от як у мене?

— Як балахманна?

— А так: балахманна. Ти їй слово, а вона тобі два... Ти їй два — а вона тобі десять. Як тут бути?

— Висловіться ясніше.

— Ну от: я пішов би у комуну з дорогою душею, так жінка ж із'їсть. Вона таки мене доведе до чогось. Не можу я їй ладу дати! — вигукнув Редька і в голосі його почувся одчай.

Мудотряни посміхалися.

— Та в його справді така жінка, що хоч кого допече, — сказав Петро Бай.

Редька закивав головою: — Отож, отож...

Ця пригода розвеселила всіх. Чечель, сміючись, розповів, що його жінка теж мабуть не гірша за Редьчину. Але тепер вона звикла, живе собі в комуні й помітно змінилася на краще.

Вже був пізній час, і Чечель сказав пошепки уповноваженому, щоб той дав підводу. Уповноважений одізвав Балабана й послав його по коні.

Резолюцію довелося складати самому Чечелеві. Там було між іншим сказано, що Граків хутір об'єднується в комуну й починає усупільнювати ремамент негайно... «Негайно одремонтувати найбільшу на хуторі стайню, звести до неї коней і взяти на облік весь корм, що є на хуторі».

Резолюцію ухвалили одноголосно. В поточних справах, як і завжди, не знайшлося нічого. Чечель зібрав свої папери, сказав уповноваженому копію протоколу надіслати в сільську раду і вже був почав одягатись, коли обіззався Галаган. Всі сіли по місцях і в хаті запаувала тиша.

— Чув я, — сказав Галаган, блукаючи поглядом по стелі, — вашу резолюцію. Комуна, звичайно, діло хороше, — ніхто проти не скаже. Я, хоч мене

і вважають за куркуля, теж стояв би за комуну і просив би громаду прийняти до тієї комуні й мене...

В хаті було так само тихо. Всі погляди спинились на Чечелеві. Той сухо одмовив:

— Є така постанова, щоб куркулів до колективу не приймати. Я вважаю, що громада Гракового хутора теж підтримає цю постанову.

— А чом би й не прийняти? — сказав Балабан, що знову ввійшов до хати в бедені й з батогом у руці. — В нього добра тройка, хата, реманент та й робити вони всі вміють.

Знову засовався на своїй лаві дід Гонта. Знову вагання й несміливість, поки хуторяни не випхнули його наперед. Тоді дід одвів свого кия й сказав:

— Не треба приймати Галагана! Не треба, кажу, — бо пропаде комунна, коли заведуться в ній Галагани.

— А тройка коней? — запитав Балабан.

— Що з тієї тройки? — вигукнув дід Гонта. — Ми її й так заберемо, коли прийде час. І хату заберемо, і реманент, і...

— От тобі й дід! — хтось байдуже зауважив з другої кімнати.

— Що тобі дід? — крикнув Гонта. — А чи ти знаєш, скільки цей дід одробив за свій вік Галаганові? На тих коней, на хату та реманент немало пішло тієї праці. А ти — дід!

Кони надворі непокоїлись.

— Ну, поїхали! — сказав бадьоро Чечель.

Хуторяни розходились по хатах, по хутору блукав шелест, а там, де над лісом висів молодик, лишилася тільки мутна пляма.

Скоро й вона зникла.

Над Граковим хутором розташувалася ніч. Холодна й вітряна, припливла вона зі сходу, залила темною повіддю балки й переліски, заповнила двори, суточки й городи й застогнала в холодних виводах. Візник напружував зір, щоб розглядіти шлях, але надаремно. Коні самі знаходили шлях і, ніби почувуючи безпорадність візника, не слухались віжок. Балабан сидів у своєму сіряку на дошці, перекинутій через бричку, а в задку на соломі лежав і дрімав Чечель. У нього був мрійний, дорожній настрій, вибої колихали його і йому часом починало снитися його дитинство. На хвилину він губив почуття дійсності. Одного разу він був зовсім заснув і прокинувся від дужого штовхання. Підвода стала. Балабан сидів на своєму місці й мовчав.

За довгий час агітаторських мандрівок у Чечеля виробився швидкий, позасвідомий жест. Він засунув руку в кишеню й поставив бравнінг на вогонь.

— У чому річ?

— У чому річ? — спокійно перепитав Балабан. — Річ у тому, що хтось їде поряд з нами у тих гонах.

— Ну то й що? — нехай собі їде.

Чечель прислухався, але не почув нічого.

— Може то вам приверзлося?

— Річ у тому, — сказав спокійно Балабан, — що тій підводі немає звідки тут взятися. На сім верстов навколо нашого хутора в степу немає ні одної хати.

— Може хто з ваших хуторян зібрався на село?

Балабан мовчав, прислухаючись.

— Хіба що так. Але чого б наш хуторянин їхав ріллями, коли є шлях?

Чечель почав нервуватися.

— Поганяйте! Чого ж стояти на місці?

Коні рушили. І через дві секунди після того, як Балабанова бричка застукотіла по шляху, десь далеко в гонах обізвалася підвода. Чечель лежав у задку, затиснувши в кишені бравнінг, і слухав, як оподаль стукала друга бричка, не відстаючи й не випереджаючи. Він пригадав, що десь майже на половині шляху між хутором і селом є глибока, глиняна балка з ветхим місточком. До того місточка сходилися всі степові дороги. Чечель подумав, що на тому місточку обидві підводи з'їдуться. Холодний піт виступив у нього. Ще він подумав, що ліквідація куркуля, як кляси, дуже відповідальна й небезпечна робота. Він випростався й сказав Балабанові:

— Чого жалієш коней? Жени!

Балабан замахнув батоном і бричка загриміла. Але Чечелеві все здавалося, що вона їде надто тихо. Він штовхнув Балабана в плече й різко зауважив:

— Знаю, чим ти дишеш. Тобі Галагана шкода? Пам'ятай, що коли мене заб'ють, — тобі це так не минеться.

Балабан гнав коней з усієї сили. Бричка плигала й тріщала, на вибоях Чечель і Балабан злягали один на одного, коні хрипіли, часом переходячи з ристи на чвал. Це був шалений гін, вітер свистів у вухах і од коней летіла піна. Нарешті Чечель почув, що таємнича підвода почала відставати.

У своїй уяві, дорогий читачу, ви напевне вже побачили зграю Галаганів, озброєних обрізами й дубцями, що гналися на бричці за товаришем Чечелем

під проводом знайомого вже нам Галаґана з Гракового хутора. Я зовсім не маю на думці розчарувати вас — можливо, й тут не обійшлося без Галаґанів, відомої на всю округу куркульської сім'ї, що постачала своїми синами околицьні банди й бупри. Ворожість і лють цієї класи, засудженої долею на загибель, безперечно великі й безперечно скеровані проти активної бідноти й агітаторів-професіоналів — на зразок Чечеля. Багато Чечелів загинуло вже на цьому великому фронті. Цієї ночі мав загинути ще один, відомий нам, Чечель. Тут я тільки хочу зауважити, що Галаґан з Гракового хутора саме в ті довгі й напружені години, коли Чечель з затиснутим у руці бравнінгом тікав од смерті (а може біг назустріч їй), саме в ці години наш Галаґан сидів собі на своєму хуторі. Бричка його стояла серед двору й коні гриміли у стайні підковами об під. Весь хутір спав. Собаки позаривалися в кубла й здавалося, ніби в дворах не було живої істоти.

Годині о дванадцятій безконечного зимового вечора Галаґан кинув у своєму городі заступа й пошепки сказав жінці:

— Годі! Тепер помости на дні бур'яну та сіна, а я носитиму пшеницю.

Галаґаниха, мовчазна, як завжди, набрала з скирти суволоки, бур'яну й сіна й почала ретельно вимощувати яму. Працювати доводилося навпомацки, було так темно, що вона не могла розглядіти своїх рук.

Галаґан приніс перший мішок.

— Не сьогодні-завтра буде на хуторі комісія. Ти думаєш, до кого першого заглянуть — до Гонти? До мене ж таки, як завжди.

— Краще згною в землі, а не дам. Не діждуть.

Мішок посунувся в яму й придушив Галаганисі ногу. Балабаниха ойкнула.

— Куди дивишся, роззяво? — просичав Галаган.

Так носили вони мішки й укладали один повз один у яму. Робота була марудна, клопітна, — скоро в обох заболіли попереки. Раптом розігнувшись і глянувши на небо, Галаган завмер. Хмари одходили на південь, а з півночі вже починали мерехтіти зірки. В кінці балки чітко зачорнів ліс і на темно-синьому небесному тлі струнко вималювалася висока, пам'ятна Галаганові, сосна.

— Поспішаймо, Улянко.

Галаган скинув на плече останній мішок. Коли спускався по сходах з комори, спіткнувся й заперся мішком об стовп. Поправляючи мішок на плечі, він глянув у бік Гонтиного подвір'я і йому здалося, ніби над загатою малчить постать. Він почув, як тіло його почало холонути й мішок спустився додолу.

— А, — тільки сказав він і підійшов до загати.

Біля загати нікого не було. Галаган побачив тільки, як людська тінь мелькнула в подвір'ї й почув, як рипнули двері Гонтиної хати.

— Ой, сусіди сусіди, — сказав Галаган. Він поспішив у город, наказав жінці засипати й зарівняти яму, а сам побіг до хати. Галаганиса вчула тривогу в чоловіковому голосі, страх охопив її і вона пішла слідом за Галаганом. Увійшовши нишком до хати, вона почула, як Галаган шарив рукою в запічку. Він пошарив і на комині й хрипло вилаявся сам до себе.

— Миколо, що з тобою? — сказала тихо Галаганіха.

— Де сірники? — прохрипів Галаган.

— Навіщо тобі сірники?

— Знайди сірники, бо приб'ю!

Галаганіха не ворухнулась.

— Миколо!..

— Геть з дороги!

Галаган знайшов сірники й вибіг з хати.

Яму в городі засипано й утоптано. Переконавшись, що зверху не лишилось жадної ознаки, Галаганіха пішла спати. Незабаром повернувся й Галаган мовчазний і спокійний.

Обоє поснули.

Приснилось Галаганові, ніби з півночі на хутір ішла велика, чорна хмара.

Під хмарою крутилось вороння. Воно літало над лісом, падало на лани, обліпило всі дахи хуторських хат. Скрізь було це дивне гайвороння, — на деревах садів, на скиртах, на загатах. І коли Галаган вийшов за ворота й глянув на степ — скрізь було чорно.

— Пропав хутір, пропало все, — сказав Галаган, і од цієї думки йому несподівано полегшало на душі.

— Пропало все! — крикнув Галаган на весь хутір.

Біля загати в своєму подвір'ї стояв дід Гонта. Обличчя у нього було, як у мерця, і крізь посинілі губи страшно жовтіли великі ікла.

— Пропало все, — сказав раптом Гонта, — й комува пропала.

І засміявшись так, що в Галагана похолола спина, пішов до своєї хати.

— Може дощ буде, — подумав Галаган. — Треба сказати жінці, щоб загнала курчат.

Але жінки віде не було. Він заглянув у хату — пуста. Пішов до комори—нікого. Вийшов на вулицю, одганяючись од гайвороння.

— Де їх набралось стільки? — сказав він сам до себе.

По плечах у нього текли патьоки воронячого посліду.

— Споганять нову ватянку прокляті.

Раптом він почув крик. Це разом крикнули по своїх подвір'ях усі хуторяни:

— Ідуть, ідуть!

Крикнули й кинулися до хат. Загриміли разом усі засуви, наче якийсь великий звір клянув своїми залізними щелепами.

Галаган спинився серед вулиці. Обернувшись на північ, він побачив, як від лісу спускалася до хутора зграя верхівців. У всіх коні на добір були вороні, ясно сяла зброя й синіли широкі, запорізькі шаровари. Кожний мав шаблю наголо — й ніхто з них ні слова не промовив до свого товариша.

— Запорожці ідуть, — радісно сам до себе сказав Галаган.

Він почав їх рахувати. Налічив двадцять три чоловіка.

— Нічого — це сила все таки.

Позаду па вороному коні їхав сліпий дід-кобзар. Він перебирав струни й співав на все горло давньої козацької пісні:

Гей, по синьому морю
хвиля грає,

гей, турецький корабличок
розбиває.

Гей, турецький корабличок та із України
розбиває, гей, вони посідали на могилі,
гей, сорок тисяч війська гей викресали вогнику
витопляє. з оружину,
Гей, тож виїхали козаченьки гей, та розпустили пожар
по долині.

Попереду їхав чорний велетень у кудлатій шапці. Придивившись до нього, Галаган упізнав свого брата Максима, вбитого ще за часів Махновських рейдів у цьому ж таки лісі.

— Максиме! — крикнув він: — крий тебе сила божа, — де ти взявся?

Максим над'їхав ближче. Все тіло його Галаган бачив ясно, бачив навіть маленьку дірочку на рукаві од цигарки, тільки лиця його ніяк не міг розглядіти. Це мучило Галагана, він витріщав очі й підіймався навдибки, але Максимове обличчя було наче в тумані.

— Ну, брате, ніколи нам тут балакати, багато ще в нас попереду роботи.

— Може б заїхали, чогось перекусили, випили по чарці — га?

— Ніколи, брате. Веди показуй, де тут нам робота буде.

Галаган повів їх по хутору.

Перша хата була Гонтина. Двері були замкнуті зсередини, вікна затулені повстю. «Як у дев'ятнадцятому році», — подумав Галаган. І сказав уголос:

— Тут живе Гонта. Вредний дід. Голосував учора проти мене й нахвалявся забрати у мене коней і реманент.

— Ага, — суворо сказав Максим.

І взяв у руки велику, з колесо завбільшки печать, подихав на неї й міцно притулив до причілкової стіни. На стіні зосталося чорне кружало, а посередині — людський череп із складеними навхрест під ними кістками.

— Смерть, — подумав Галаган.

Так обійшли всі хати й на багатьох лишилася ця печать. Потім запорожці поїхали далі.

— Куди ви? — гукнув Галаган.

— На село, — глухо відповів Максим.

Запорожці вирінялися в дві лави і так само мовчазно поїхали на південь. Дід-кобзар знову загорлав свою пісню.

Гей, та викресали вогнику
з оружини,
гей, та розпустили пожар
по долині.

Гей, та по долині пожар
розпускали,
гей, та своїх воріженьків
до ноги рубали.

В холодному поту вдосвіта прокинувся Галаган.

— На село! — гукав хтось надворі.

На сході біліла холодна омуга. Галаганиха сиділа коло вікна й дивилася надвір.

— Нещастя, Миколо, — сказала вона просто.

— Яке нещастя?

— Згоріла вночі Баєва комора.

— А, — сказав тільки Галаган.

На хуторі безперестанку гавкали собаки, рипіли двері, люди ходили й тривожно гомоніли. На воротях стояв Гонта й дивився на Галаганову хату.

Цей день був один з найнеспокійніших в історії Гракового хутора. Люди збиралися до гурту, гомоніли все тривожніше, розходилися й знову сходилися.

Приїхав з села Балабан, блідий і вимучений, у порваному кожусі й привіз двох міліціонерів. Третій лишився в Жуковій балці коло тіла агітатора-професіонала Чечеля.

— Ну, час уже знову взятися за Галаганів,—говорили хуторяни.— Не обійшлося й тут без їхнього насіння.

Вранці почав падати сніг мокрими, важкими зліпками. Що далі, то густіший — він швидко вкрив землю. Подув різкий норд, сніг посухшав і сивими патьоками поплив над землю.

— Недаром бачив я уві сні небіжчика-брата, — сказав Галаган.

При згадці про свій сон у нього виникла блискуча ідея.

Він звівся й швидко почав ходити по хаті. Далі одягся й вийшов на вулицю. На вулиці була справжня віхола, сніг безконечними смугами тягся з степу, летів у дикому танці через хутір і зникав у білім при смерку. В таку пору мешканці Гракового хутора ясно чули, як шумів у верхів'ї балки дикий ліс, а дехто одрізняв у суцільному лісовому шумі гомін великої сосни-самітниці.

— Годинка! — сказав Галаган, приєднавшись до юрби хуторян.

— Еге, — сказав древній дід Коваль, що рідко виходив з хати. — А ліс так само шумить, як і за моєї молодости

Незабаром по хутору розійшлася ще одна тривожна новина.

— Дивні діла твої, господи, — сказав древній дід Коваль. — Хоч би вмерти дали спокійно.

Так — неспокійний для хутора почався день. Слідчий викликав по черзі всіх хуторян — дві справи треба було розслідувати — убивство й пожежу. А тут іще поширилася чутка, ніби цієї ночі на хуторі бачили банду в двадцять три шаблі.

— Це вже справа ДПУ, — сказав слідчий, — я хочу тільки довідатися, хто саме бачив на хуторі банду.

Покликали Горцину Присушину. Хто їй сказав про цю новину?

— От тільки й чула від Балабанихи.

Покликали Балабаниху.

Балабаниха почула новину од самого Галагана. Слідчий нічого не сказав, тільки попрохав Галагана ствердити своє свідчення підписом.

Рішучим рухом Галаган поставив на списаному аркушеві хрестика.

— Дивні діла твої, господи, — ще раз мовив дід Коваль.

Цілу осінь він пролежав на печі, дивлячись у стелю й докучаючи дітям своїми примхами. Загалом, він дуже набрид своїй сім'ї — і вже між дітьми завелось прислів'я: — от пождіть лише, умре дід, тоді попросторнішає в хаті...

Але дід Коваль не хотів умирати. Тиждень тому він був уже зовсім зібрався вмерти й напався на сина, щоб той привіз йому з села попа. Але попа було дуже трудно розжитись, всі церкви в околишніх селах уже позачинялися й на селах не лишилося нікого, хто б допоміг дідові розрахуватись із цим світом. Цілком резонно син говорив дідові:

— Якби ви вже вмирали справді, а то тільки голову морочите. Которий раз ви збираєтесь?

Але тепер, коли на Граковому хуторі трапилось за один день стільки незвичайного, дід не вляжав на печі й, діставши свого костура, вибрався слідом за іншими на вулицю. Він переходив од гурту до гурту, скрізь чувся його крєкїт і незмінна скарга: — Хоч би вмерти дали спокійно. — Од довгого лежання на печі він став блідий і далекий од буденного життя, риси лиця його витяглися, і в них з'явилось щось од ікони: такі обличчя бувають тільки на старих іконостасах.

Проте, в ньому ще жила жадоба життя. Він прислухався до розмов, напружував слух і зір, щоб не пропустити найменшої дрібниці. — Не часто випадають такі дні. Може вже до самої смерти діда ніщо не розворушить.

Сніг падав і падав, вітер його підхоплював і безконечно гнав на південь. Ах, цей пронизливий, божевільний норд! Дідові здавалося, що ніколи за його життя не було такого гострого вітру. Степ бушував навколо хутора, в стайнях гримали двері й колисково риніли ворота. І щохвилини все чутніше шумів у верхів'ях балки дикий ліс.

Люди перестали зважати на погоду. Вони ходили з двору до двору, запрягали коней і їздили на село. Дід швидко стомлювався від самого вигляду людської метушні й покрєктуючи ховався в хату. Але і в хаті йому не сиділось.

Надвечір вулицею Гракового хутора заgrimіла підвода: дід не встиг вибратись із хати й мусів довідуватись про подію у свого онука-підлітка.

— Галагана повезли, — сказав той, струшуючи з шапки сніг.

— Як, куди? — метушливо запитав дід.

— Повезли, та й край. Хіба я знаю?

— Так, — сказав дід.

Дід швидко забув про це, бо хоч і виявляв цікавість до всього, що відбувалося сьогодні на хуторі, та цікавість була поверхова. Все таки він оджив своє, досить. Через дві хвилини він знову задумався над єдиним, що справді ще його цікавило, — над власною смертю.

Але настирливе надвірне життя не дало йому спокою. Лежачи на печі й дивлячись на давно вже до деталей вивчену дірочку від гвіздка в сволоці, він мимоволі прислухався до хатніх розмов.

— Еге, — сказав син: — не бачити вже нам Галагана.

— А може й побачимо, — сказала невістка: — одсидить, скільки треба, й вернеться.

— Не таке за ним діло повелося, щоб вертатися, — сказав син. — Хто Баєву комору спалив? — Галаган. Хто знищив увесь хутірський насінневий фонд? — він. Хто розпустив чутку про бандитів, що нібито приїздили з лісу й вахвалюлися знищити всіх, хто піде в комуну? — він.

— Ну, то що, — вела своє невістка. — Тієї пшениці, що одкопали в нього в городі, вистачить обсіятись усьому хутору.

— Коли б не дід Гонта, то якраз би одкопали ту пшеницю. Та йому і про пшеницю нагадають.

— Чорт знає, що робиться, — думав дід. — Дійсно,

зжився я на світі — вже не можу й втямити що до чого.

Вечір надходив, а хуртовина не стихала. Що пізніше— то лютіше бились у вікна смуги снігу. Рипіли ворота, збірні шибки дзуміли й довгим стогнанням здригався в сінях вивід. Хуторяни поховалися до своїх хат і незабаром весь хутір затопився в сон. Всі десять дворів спали.

Тільки в одинадцятому од лісу осиротіло вили собаки.

0-20

A 52.5452

